

Anmeldelser

Danmarks Stednavne. *Udgivet af Institut for Navneforskning*: Nr. 16. Stednavne i Præsto Amt, ved Lis Weise, 1975. Nr. 17:1. Stednavne i Ringkøbing Amt, ved Gordon Albøge, 1976. Nr. 18:1. Randers Amts Stednavne, ved Kristian Hald, 1976.

Stednavneudvalget blev oprettet i 1910 under Kultusministeriet. Formaålet med udvalget var et dobbelt: at tilvejebringe en videnskabelig udgave af stednavnene og at fastslaa en retskrivning for navnene. Der blev senere indrettet et kontor, hvor samlingerne kunde anbringes, og som var arbejdssted for medarbejderne. I 1960 blev kontoret et institut under Københavns Universitet, Institut for Navneforskning, og Stednavneudvalget (under Undervisningsministeriet) varetog herefter kun de praktiske spørgsmål som retskrivning, navneskifte m.m. Foruden omfattende samlinger til danske stednavne rummer instituttet ogsaa samlinger til Danelagen og Normandiet m.m. samt personnavnesamlinger (se John Kousgård Sørensen i Fortid og Nutid XXIV, 1970).

Sideløbende med udgaven Danmarks Stednavne har udvalget (instituttet) siden 1958 udgivet serien Navnestudier, der dels indeholder monografier: John Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted (nr. 1, 1958), Gillian Fellows Jensen: Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire (nr. 7, 1968), dels samlinger af afhandlinger: Ti Afhandlinger (nr. 2, 1960), Marknavnestudier (nr. 3, 1964). Af John Kousgård Sørensens store værk Danske sø- og ånavne (nr. 6) er udkommet to bind (A-G).

Danmarks Stednavne udgives amtsvis; navnestoffet inddeles efter herreder, og under hvert herred er sognene anbragt i den rækkefølge og med de numre, som de har i instituttets topografiske samlinger (jf. Festskrift til H. F. Feilberg, 1911, s. 477 ff.). Det centrale navnestof er bebyggelsesnavnene, men herudover medtages navne paa større lokaliteter og navne, der er overleveret i middelalderlige kilder. Det store marknavnestof har ikke kunnet udgives in extenso. I Sønderjyske Stednavne I-V er alt navnestof medtaget af hensyn til forholdet mellem dansk og tysk og med det formaal at fastslaa danske navneformer (se bd. III. Forord). Derudover er marknavnestoffet udgivet for udvalgte omraader: Samsø, Bornholm og Svendborg amt (I. Sunds herred), og det medtages fra Randers amt, hvoraf 1. hefte nu foreligger. Dette navnestof er af stor interesse for ordgeografien og giver værdifulde oplysninger om en række historiske forhold (landbrug og landsbyliv, arkæologi og folketro). Herom kan henvises til Kristian Hald: Stednavne og Kulturhistorie (1966).

Stednavneudgaven bygger paa et omfattende kildestof, saavel middelalderlige som eftermiddelalderlige kilder. Af de middelalderlige kilder er Valdemars Jordebog og diplomerne de vigtigste; af eftermiddelalderlige kilder kan nævnes jordebøger og lensregnskaber, endvidere matrikler og markbøger fra det 17. aarh. I 1921 udsendtes spørgeskemaer til lærerne i alle sogne, og et betydeligt navnestof er indkommet i disse indberetninger med navnene gengivet i grov lydskrift; senere er der iværksat optegnelser ved fonetisk skolede optegnere. Af middelalderlige belæg medtages alle undtagen ved særlig hyp-

pigt forekommende navne (herreder, købsteder), af de eftermiddelalderlige medtages et repræsentativt udvalg.

De enkelte bind indeholder navneregister og efterledsregister (med angivelse af, hvilke navne der indeholder de enkelte efterled). I indledningen behandles dels bebyggelsens historie, dels bebyggelsesnavnenes efterled (etymologi og betydning, lydforhold samt hvilke forstede de forbindes med). I den bebyggelseshistoriske indledning gøres rede for kronologien, især ud fra navnenes efterled, men ogsaa ud fra overleveringen. I Præstø amt er de gamle navnetyper talrigst paa Stevns, men er især svagt repræsenteret i den sydlige del og paa Møn. Her udfyldes hullerne af vikingetidens navnetyper, især -by og -torp. M.h.t. disse er der en forskel mellem amtets nordlige og sydlige del. I den nordlige del er navne med -by væsentligt flere end navne med -torp, i den sydlige del er der ikke en tilsvarende forskel. Dette foreslaas tolket saaledes: i de nordlige herreder er torperne sekundære bebyggelser, i de sydlige herreder har den ældre bebyggelse været af mindre omfang, saaledes at torperne har haft mulighed for større ekspansion.

Ved tolkningen af de enkelte navne lægges vægt paa de ældste former, men forholdet mellem disse og nuværende skrift- eller udtaleformer kan være vanskeligt at forklare. Det gælder saaledes Stevns, der tidligst optræder i formen *Stedhyumsheret* (VJb), men allerede i 1346 skrives *Stæuensheret* (Præstø Amt, s. 57 f.). Forledet i Oddesund skrives i middelalderlige kilder dels *Otte-* (af Adam af Bremen knyttet til kejser Ottos togt), dels *Odde-*; den lokale udtale forudsætter *Otte-*. Udgiferen fremsætter to tolkningsmuligheder: første led kan svare til oldn. *ótti* (ell. *ótta*) eller være ordet 'odde' (Ringkøbing Amt, s. 105 f. i jf. ndf.). Navnet Spragelse har paa Sandby runesten formen *sbalklusu*, i den ældste skriftlige kilde *Spraklose*. Det kan ikke afgøres, hvilken form der skal lægges til grund for tolkningen (Præstø Amt s. 131 f.).

Ikke sjældent er der sprogligt mere end en tolkningsmulighed. Ved valget kan efterledet være retningsgivende: I navne paa -lev og -torp er personnavne hyppige, i navne paa -løse indgaar appellativer, og i danske navne paa -by findes kun personnavne i et syddansk omraade. Ved appellativer som forled kan terræn- eller bevoksningsforhold være afgørende. Naar det gælder gamle navnetyper, er forledet i mange tilfælde ord, der ikke er overleveret i dansk, og tolkningen maa da bygge paa rekonstruktion ud fra beslægtede sprog. Ogsaa mange ellers ukendte personnavne indgaar i stednavne.

Til grund for behandlingen af de enkelte navne ligger ofte metodiske overvejelser, som der ikke i hvert tilfælde kan gøres rede for. Vibeke Christensen og John Kousgård Sørensen: *Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering* (1972) giver en værdifuld redegørelse for saavel kilderne som stednavneforskningens metoder. S. 82 f. vises, at en række navne paa -sund i den vestlige del af Limfjorden med tryk paa sidste led indeholder et stednavn som første led; paa dette grundlag antages, at Oddesund er dannet til et stednavn Odde, som foreligger i Odby. S. 93 f. behandles et lokaliseringsproblem; i et dokument fra 1423 findes blandt en række navne tre: *Tordorp*, *Bodorp*, *Kælstorp*, som er ufuldstændigt eller urigtigt lokaliseret i registeret til Repertorium. Ud fra rækkefølgen af navne i dokumentet bestemmes de som Skov Torup, Dalby Borup og Kelstrupgaard (jf. Præstø Amt, s. 106, 114, 116; et andet eks. smst. s. 73). Bind 2 vil behandle stednavneforskningens resultater.

Lokaliseringen af navne i ældre kilder har navnlig interesse for lokalhistorien. For landets historie har først og fremmest stednavnenes oplysninger om bebyggelseshistorien betydning. Navnegrupper, der kan henføres til folkevandringstid, vikingetid eller middelalder, viser bebyggelsens vækst. Forsvundne navne vidner om manglende kontinuitet (af 130 torper i Svendborg amt er 51 forsvundne).

Karl Martin Nielsen